

KIDOLGOZOTT TÉTEL

A jelek szerepe a nyelvi és nem nyelvi közlésben

Az emberi kommunikáció nemcsak szavakkal történik. A közlés során különféle jeleket használunk: nyelvi jeleket, például szavakat és mondatokat, valamint nem nyelvi jeleket, például gesztusokat, mimikát, testtartást vagy közlekedési táblákat. A jelek segítenek információt közvetíteni, érzelmeket kifejezni és eligazodni a világban.

KULCSGONDOLAT

A jel valami helyett áll, és valamilyen információt hordoz. A kommunikáció alapja, hogy a jeleket a közlő és a befogadó is értelmezni tudja.

VIZSGÁN FONTOS

Tudd, mi a jel, milyen fő jeltípusok vannak, mi a különbség a nyelvi és a nem nyelvi közlés között, és tudj példákat mondani.

Alapdefiníció: A jel olyan érzékelhető dolog, amely önmagán túlmutat, és valami másra utal. A jel jelentést hordoz, ezért alkalmas közlésre és információátadásra.

1. Bevezetés – miért fontosak a jelek?

Az ember körülveszi magát jelekkel, és maga is folyamatosan jeleket használ. Jelek nélkül nem lenne lehetséges sem a nyelvi kommunikáció, sem a társadalmi együttélés sok más formája. Ha valaki megszólal, ír, integet, mosolyog, bólogat vagy akár egy jelzőlámpát figyel, valójában jelekkel találkozik és jeleket értelmez.

A jelek szerepe azért kiemelkedő, mert lehetővé teszik, hogy a gondolatok, szándékok, érzelmek és utasítások egyik embertől a másikig eljussanak. A jelrendszerek használata az emberi kultúra alapja, a nyelv pedig ezek közül a legösszetettebb és legfejlettebb rendszer.

2. Mi jellemzi a jelet?

A jel mindig két alapvető összetevővel rendelkezik: van egy érzékelhető oldala, vagyis formája, és van egy jelentése. A jel tehát nemcsak valami látható vagy hallható dolog, hanem egyben jelentéshordozó is.

A jel formája

- hangalak
- írott alak
- kép, mozdulat, szín, jelzés
- bármilyen érzékelhető forma

A jel jelentése

- amire a jel utal
- az az információ, amit hordoz
- az a tartalom, amit a befogadó értelmez

Például a „fa” szó hangalakja vagy leírt alakja maga a jel formája, míg az a fogalom, amelyet felidéz bennünk, a jelentése. Ugyanez igaz egy piros közlekedési lámpára is: maga a fényjelenség a forma, a „megállás” pedig a jelentés.

3. A jelek fő típusai

A jeleket többféleképpen csoportosíthatjuk. A kommunikáció szempontjából különösen fontos, hogy megkülönböztessük a természetes jeleket és a mesterséges, illetve tudatosan használt jeleket.

JELTÍPUS	JELLEMZŐJE	PÉLDA
Természetes jel	Nem tudatos közlésre szolgál, hanem valamilyen jelenségből következtetünk valamire.	Sötét felhők → eső várható.
Mesterséges jel	Emberi megegyezés alapján létrejött jel, amelyet tudatosan használunk.	Közlekedési tábla, zászló, matematikai jel.
Nyelvi jel	A nyelv része, hangalakból és jelentésből áll.	szó, mondat, kifejezés
Nem nyelvi jel	Nem a nyelv rendszeréhez tartozik, de jelentést közvetít.	mosoly, kézfogás, bólogatás

4. A nyelvi jelek szerepe

A nyelvi jelek a nyelv rendszerébe tartoznak. Ide soroljuk a hangokat, a szavakat, a szókapcsolatokat és a mondatokat. A nyelvi jelek legfontosabb sajátossága, hogy egy közösség által elfogadott szabályrendszer szerint működnek, vagyis a használatukat nyelvtani és jelentéstani szabályok irányítják.

a) A nyelvi jel mint önkényes jel

A nyelvi jel többnyire önkényes, vagyis a jelalak és a jelentés között nincs természetes kapcsolat. Nincs semmi olyan a „kutya” szó hangalakjában, ami önmagában a kutyára emlékeztetne. Azért értjük, mert a nyelvi közösség ezt a jelentést társítja hozzá.

b) A nyelvi jelek rendszerszerűsége

A nyelvi jelek nem elszigetelten működnek, hanem rendszert alkotnak. A hangokból szavak épülnek fel, a szavakból mondatok, a mondatokból pedig összefüggő szövegek. Emiatt a nyelv különösen alkalmas árnyalt, pontos és bonyolult tartalmak közlésére.

Példa: ugyanazt a valóságdarabot többféleképpen is megfogalmazhatjuk: „Hideg van.” / „Nagyon lehűlt az idő.” / „Érdemes kabátot venni.” Mindhárom nyelvi közlés, de más-más árnyalatot hordoz.

c) A nyelvi jelek funkciói

- információt közvetítenek
- érzelmeket és véleményeket fejeznek ki
- kapcsolatot teremtenek és tartanak fenn
- utasítanak, kérnek, figyelmeztetnek
- gondolkodást, tudásátadást és kultúraközvetítést tesznek lehetővé

5. A nem nyelvi jelek szerepe

A kommunikáció nem merül ki a kimondott vagy leírt szavakban. Nagyon sok esetben nem nyelvi jeleket is használunk, amelyek kiegészítik, megerősítik, árnyalják vagy akár helyettesítik a nyelvi közlést.

A nem nyelvi jelek gyakran ösztönösebbek vagy kevésbé tudatosak, de ugyanolyan fontosak lehetnek a megértés szempontjából, mint maga a beszéd.

Tipikus nem nyelvi jelek

- mimika
- gesztusok
- testtartás
- tekintet
- hangszín, hanglejtés
- távolságtartás

Szerepük

- érzelmek kifejezése
- a beszéd megerősítése
- a szándék árnyalása
- a félreértések csökkentése
- kapcsolatteremtés és visszajelzés

a) Mimika

Az arckifejezés sokszor gyorsabban és közvetlenebbül árul el érzelmeket, mint a szavak. A mosoly, a homlokráncolás, a szemöldök felhúzása vagy a szomorú arckifejezés mind jelentést hordoz.

b) Gesztusok

A kézmozdulatok gyakran kísérik a beszédet. A bólogatás beleegyezést jelezhet, az integetés elköszönést, a vállrándítás bizonytalanságot vagy közönyt. Egyes gesztusok kulturálisan meghatározottak, ezért nem minden közösségben ugyanazt jelentik.

c) Testtartás és térköz

Az, hogyan állunk, ülünk vagy milyen közel lépünk a másikhoz, szintén kommunikációs értékkel bír. A nyitott testtartás általában érdeklődést vagy bizalmat jelez, míg a zárt testtartás távolságtartásra utalhat.

d) Hangjelenségek

A beszédhez kapcsolódó, de nem a szójelentéshez tartozó elemek is fontosak. Ilyen a hangerő, a tempó, a hangsúly, a hanglejtés vagy a szünet. Ugyanaz a mondat egészen más jelentésárnyalatot kaphat attól függően, hogyan mondjuk ki.

Példa: a „Persze.” szó lehet valódi beleegyezés, de lehet irónia is — ezt gyakran a hangszín és az arckifejezés dönti el.

6. A nyelvi és nem nyelvi közlés kapcsolata

A nyelvi és nem nyelvi közlés a legtöbb hétköznapi helyzetben együtt jelenik meg. A kettő kölcsönösen kiegészíti egymást: a nem nyelvi jelek segíthetnek pontosítani a szóbeli közlést, illetve a beszéd is értelmezi a nem nyelvi jeleket.

NYELVI KÖZLÉS	NEM NYELVI JEL	HATÁS
„Örülök, hogy látlak.”	mosoly, nyitott testtartás	A közlés hitelesebb és melegebb lesz.
„Jól van.”	szemforgatás, feszültség	A közlés jelentése valójában elégedetlenség lehet.
„Gyere ide!”	kézmozdulat	A gesztus megerősíti a felszólítást.

Előfordulhat az is, hogy a nyelvi és a nem nyelvi közlés ellentmond egymásnak. Ilyenkor a befogadó gyakran inkább a nem nyelvi jeleknek hisz, mert ezek sokszor ösztönösebbek, nehezebben kontrollálhatók.

7. Nem nyelvi jelek a mindennapi életben

A nem nyelvi jelek nemcsak személyes kommunikációban fordulnak elő, hanem a társadalom számos más területén is. Sok olyan jelrendszer van, amely nem szavakkal, mégis egyértelműen közöl valamit.

- közlekedési táblák és jelzőlámpák
- matematikai és kémiai jelek
- piktogramok középületekben
- emoji-k és digitális ikonok
- zászlók, címerek, egyenruhák

Ezek a jelek sokszor gyorsabban értelmezhetők, mint egy hosszabb szöveges magyarázat. Ezért a modern világban különösen fontos szerepet töltenek be.

8. A jelek értelmezése és a közös kódrendszer

Ahhoz, hogy egy jel működjön, a közlőnek és a befogadónak nagyjából ugyanabban a jelentésben kell értenie azt. Vagyis szükség van közös kódrendszerre. Ha a befogadó nem ismeri a jel jelentését, a közlés nem lesz sikeres.

Ez különösen fontos a nyelvi jelek esetében: aki nem beszéli az adott nyelvet, az nem érti a közlést. De ez igaz a nem nyelvi jelekre is, hiszen egyes gesztusok, színek vagy jelképek más kultúrákban eltérő jelentéssel bírhatnak.

Lényeges vizsgagondolat: A jel csak akkor tölti be szerepét, ha a befogadó felismeri, értelmezi, és a közösség által elfogadott jelentést társítja hozzá.

9. A jel szerepe a nyelvi közlésben

A nyelvi közlésben a jel alapegysége a szó, de valójában minden nyelvi elem jelként működik. A beszédhangok is jelek megkülönböztető szerepet töltenek be, a szavak fogalmakat jelölnek, a mondatok pedig összetettebb gondolatokat fejeznek ki.

A nyelv azért különösen hatékony jelrendszer, mert véges számú elemből gyakorlatilag végtelen számú üzenet hozható létre. Ez teszi lehetővé a tudományos gondolkodást, a művészetet, az oktatást és a társadalmi szerveződést is.

10. A jel szerepe a nem nyelvi közlésben

A nem nyelvi közlésben a jelek gyakran egyszerűbbek, közvetlenebbek és gyorsabban hatnak, mint a szavak. Egy piros szín figyelmeztethet veszélyre, egy mosoly barátságot jelezhet, egy fekete ruházat gyászt fejezhet ki. Ezek a jelek sokszor azonnal értelmezhetők, és erős érzelmi vagy viselkedési hatást válthatnak ki.

A modern digitális kommunikációban is egyre nagyobb szerepet kapnak az ilyen jelek: például az emoji-k részben a mimikát és az érzelmeket pótolják az írott üzenetekben.

11. Összegzés

A jelek nélkül nem lenne lehetséges sem a nyelvi, sem a nem nyelvi kommunikáció. A jel mindig valami másra utal, vagyis jelentést hordoz. A nyelvi jelek a nyelv rendszerébe tartoznak, és különösen alkalmasak pontos, árnyalt közlésre. A nem nyelvi jelek ezzel szemben gyakran érzelmeket, viszonyulásokat, hangulatokat vagy gyors információkat közvetítenek.

A mindennapi kommunikációban a kétféle jelrendszer többnyire együtt működik. A sikeres közlés feltétele, hogy a közlő és a befogadó ugyanabban a jelentésben értelmezzék a jeleket. Ezért a jelek szerepe alapvető a

társadalmi kapcsolatokban és az emberi kultúrában.

Érettségi felelethez röviden

A jel olyan érzékelhető dolog, amely valami másra utal, tehát jelentést hordoz. A nyelvi közlésben a jelek a nyelv elemei: hangok, szavak, mondatok. A nem nyelvi közlésben ide tartozik például a mimika, a gesztus, a testtartás, a tekintet vagy a közlekedési jelzés. A nyelvi és nem nyelvi jelek gyakran együtt működnek, kiegészítik egymást, és közösen segítik a megértést. A kommunikáció akkor sikeres, ha a befogadó helyesen értelmezi a jelet.